

Сало І. А.

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РИНКУ ГОРІХІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Визначено особливості функціонування та основні проблеми розвитку вітчизняного ринку горіхів, його тип, видову структуру та будову. Встановлено місце України у світовому виробництві і торгівлі горіхами, тенденції ціноутворення на їх різновиди в розрізі країн, а також у розвитку розсадництва та закладанні насаджень. Розглянуто процеси формування та поточні зміни кон'юнктури на світовому ринку горіхів. Доведено доцільність законодавчого врегулювання державної підтримки розвитку промислового горіхівництва.

Ключові слова: ринок, горіхи, попит, пропозиція, експорт, імпорт, ціна

Бібл.: 9.

Сало Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень з питань економіки, Інститут садівництва НААН (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

Email: inna_salo@ukr.net

УДК 339.13.017:634.51

Сало И. А.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ РЫНКА ОРЕХОВ В УКРАИНЕ И МИРЕ

Определены особенности функционирования и основные проблемы развития отечественного рынка орехов, его тип, видовая структура и строение. Установлено место Украины в мировом производстве и торговле орехами, тенденции ценообразования на их разновидности в разрезе стран, а также в развитии питомников и закладке насаждений. Рассмотрены процессы формирования и текущие изменения конъюнктуры на мировом рынке орехов. Доказана целесообразность законодательного регулирования государственной поддержки развития промышленного ореховодства.

Ключевые слова: рынок, орехи, спрос, предложение, экспорт, импорт, цена

Библ.: 9.

Сало Інна Анатоліївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ наукових досліджень з питань економіки, Інститут садівництва НААН (вул. Садова, 23, Новосілки, Київ-27, 03027, Україна)

Email: inna_salo@ukr.net

UDC 339.13.017:634.51

Salo I. A.

MAIN TENDENCIES OF THE NUT MARKET DEVELOPMENT IN UKRAINE AND THROUGHOUT THE WORLD

The author has determined the peculiarities of functioning and main problems of the nut inland market development, its type and aspect structure, the place of Ukraine in the world's production and trade with nuts, the tendencies in the formation of price of their varieties as regards different countries as well as the development of nursery practice and establishment of orchards. The processes in the nut world's market situation formation and current changes have been considered and the purpose fullness of legislative regulating the state support of the industrial nut-growing development proved.

Keywords: market, nuts, demand, proposition, export, import, price

Bibl.: 9.

Salo Inna A. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Researches On The Economy Problems, Institute of Horticulture NAAS (vul. Sadova, 23, Novosilky, Kyiv-27, 03027, Ukraine)

Email: inna_salo@ukr.net

Вступ. Серед плодів горіхи займають важливе місце у раціоні харчування населення України. Незважаючи на незначні площі та валові збори, вони користуються популярністю в споживанні як у свіжому, так і переробному вигляді, особливо в кондитерській промисловості. 1 кг горіхів містить близько 6000 ккал, що в 25–30 разів більше, ніж в плодах кісточкових та зерняткових культур. Це само по собі обумовлює цінність та корисність їх споживання. Однак потреби населення у цій продукції вже впродовж тривалого часу залишаються незадоволеними, що зумовлено рядом негативних факторів розвитку вітчизняного ринку горіхів, зокрема: відсутність достатніх площ промислових насаджень, низький платоспроможний попит, неефективна торгівельна структура, висока капіталомісткість вирощування та догляду за насадженнями, проблема земельної оренди через досить значні строки створення та продуктивної експлуатації –

відповідно 6–8 та понад 40 років тощо. Це все обумовлює необхідність та актуальність досліджень функціонування та розвитку кон'юнктури ринку горіхів, цінової ситуації в Україні та світі.

Питанням розвитку продовольчого ринку та проблемам виробництва і споживання продуктів харчування приділяли увагу багато науковців. У галузі садівництва, зокрема, ними займалися Ф. Т. Затоковий, А. І. Опалко, М. Є. Опанасенко, В. А. Рульєв, Г. М. Сатіна, Л. Ф. Сатіна, О. М. Шестопаль, А. І. Шумейко та інші. З огляду на те, що в попередніх дослідженнях увага акцентувалась переважно на максимально ефективному використанні природно-економічного потенціалу України для насичення внутрішнього ринку горіхів та розвитку експорту, а це три основні культури – грецькі горіхи, фундук та мигдаль, досить актуальним є вивчення ринку горіхів більш широко за асортиментом пропозиції. Це і обумовило мету досліджень – ви-

світлити особливості розвитку вітчизняного та світового ринку горіхів та процесів ціноутворення.

У дослідженнях використовувалися методичні підходи до вивчення кон'юнктури на продовольчих ринках та місткості вітчизняного ринку грецьких горіхів [1; 2].

У світі площі насаджень під горіхоплідними культурами впродовж 2006–2010 рр. становили 43,2–47,3 млн га [3]. Основну їх частку займали горіхи десертного призначення – арахіс 49–51% (21,5–24,1 млн га) та кокосові горіхи 24–25% (11,2–116 млн га), які домінують і в світовому виробництві, відповідно арахіс – 32–34% або 33,4–38,0 млн т при урожайності 1,5–1,7 т/га та кокосові горіхи – 52–55% (58,0–61,4 тис. т) при 5,2–5,3 т/га. В цілому насадження горіхів та валові збори впродовж досліджуваного періоду мали тенденцію до розширення – в 2010 р. порівняно з 2006 р. на 9% та 7%, що є позитивним чинником, зважаючи на біологічні строки становлення садів.

Світовими лідерами з виробництва арахісу в 2010 р. є Китай – 15,7 млн т, Індія – 5,6 та Нігерія – 2,6 млн т. Разом їх обсяги складають 63 %. Кокосових горіхів найбільше вирощує Індонезія – 18 млн т, Філіппіни – 15,5 та Індія – 10,8 млн т (74%).

У світі мигдаль переважно вирощується у США – 1,4 млн т, Іспанії – 0,2, Ірані – 0,2, Італії та Марокко – по 0,1 млн т, що в цілому становить 77% світового виробництва, фундук у Туреччині – 0,6 млн т, Італії – 0,1 млн т (78%), грецькі горіхи в Китаї – 1,1 млн т, США – 0,5, Ірані – 0,3, Туреччині – 0,2 та Україні – 0,1 млн т (85%). Зауважимо, що лише по виробництву грецьких горіхів Україна входить у п'ятірку світових лідерів.

Очевидно, що з поміж усіх країн виділяються лідери світового виробництва горіхоплідних – Індонезія, Індія, Китай, Філіппіни, а грецьких горіхів, мигдалю та фундука – США, Китай та Туреччина.

У структурі вирощування плодів в Україні горіхи займають останнє місце як за площами насаджень – 6,2–7% (14,1–14,3 тис. га) в 2007–2011 рр., так і за валовими зборами – 2,4–2,8% (79,2–112,6 тис.т) [4]. Основну частку в їх виробництві складають грецькі горіхи – практично 100% (79,2–112,6 тис.т). Майже всі насадження грецьких горіхів зосереджуються в господарствах населення – 79,1–112,5 тис. т.

Решта вироблених горіхів представлена фундуком та мигдалем – по 0,1–0,2 тис. ц в 2007–2011 рр. Незважаючи на те, що їх основними виробниками також є господарства населення, площі насаджень зосереджені в сільськогосподарських підприємствах – майже 100%.

Зосередження виробництва горіхів у господарствах населення, які є одночасно і товаровиробниками, і споживачами продукції, пояснюється низкою обставин, зокрема:

- отримання більших прибутків через значно вищі ціни реалізації, наприклад, порівняно з яблуками. Так, у підсобних господарствах Полтавської області невідсортовані яблука для виготовлення соку реалізовувалися по 1 грн/кг, що в 5–6 разів нижче за ціну на нульові грецькі горіхи і в 30–35 разів – за лущені;

- можливість отримання додаткового доходу до сімейного бюджету сільських сімей від продажу;
- тимчасове вирішення проблеми безробіття;
- досить тривалий термін зберігання горіхів без особливих умов;
- незначна, порівняно з іншими плодовими культурами, а особливо ягідниками, трудомісткість вирощування;
- тривалий період продуктивного використання;
- велике естетичне і санітарно-гігієнічне значення, а також сприятливий вплив плодових насаджень на духовний стан людини.

В Україні за останні роки зональне розміщення насаджень грецьких горіхів не змінилося. Вони зосереджені переважно в Чернівецькій, Дніпропетровській, Львівській, Вінницькій, Хмельницькій, Донецькій областях та АР Крим, зокрема, в 2011 р. – 6,9 тис. га, а це 50% всіх площ насаджень у плодоносному віці [4]. Валові збори концентруються дещо інакше з огляду на рівень урожайності – в Дніпропетровській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій та Донецькій областях – 48,3 тис. т (43%).

У 2011 р. в Україні посаджено 1116,7 га горіхоплідних культур в недержавних сільськогосподарських підприємствах, що в 16,3 рази більше ніж в 2007 р. (68,3 га). Основний масив закладено в приватних підприємствах – 72%, фермерських господарствах – 15% та господарських товариствах – 13%. Площі закладання в 2011 р. сконцентровані переважно в Дніпропетровській – 594,7 га (53%), Миколаївській – 245,6 (22%) та Черкаській областях – 113,1 га (10%).

Особливо помітним і найсуттєвішим є закладання горіхів приватними підприємствами, що пояснюється посиленою увагою бізнесових структур до горіхівництва в останні роки. Уваги заслуговує діяльність створеної Всеукраїнської громадської організації «Українська горіхова Асоціація», метою діяльності якої є розвиток горіхового бізнесу, зокрема: закладання садів, технології виробництва та переробки, інновації, канали реалізації, розширення експорту, оформлення та отримання компенсацій від держави тощо. Асоціація лобює питання щодо прийняття до уваги урядом «Національної Програми розвитку горіхоплідних культур на період до 2025 року» та удосконалення державного регулювання розвитку горіхового бізнесу в Україні. Не дивно, що саме в Дніпропетровській області закладається половина всіх площ горіхоплідних. Таким чином, в недалекому майбутньому є привід сподіватися на розширення ринкової пропозиції горіхів.

З горіхоплідних культур в Україні вирощується переважно садівний матеріал горіха грецького. Так, за даними Української державної помолого-ампелографічної інспекції в 2011 р. саджанців грецьких горіхів вирощено 83 тис. шт., або 88% всіх горіхоплідних, а також мигдалю – 12 тис. шт (12%) [5]. Найбільшою популярністю користуються помологічні сорти горіха грецького Прикарпатський, Фержан, Чернівецький I, Ярівський I, Топорівський. Найпоширенішими сортами мигдалю є Прибережний та Фарос.

У світі чітко виділяються країни-учасники торговельних операцій. Найвищим за обсягами є світовий продаж лущені;

ного арахісу – 1358–1540 тис. т та мигдалю – 394–524 тис. т, а найменшим нелущеного фундука – 22–35 тис. т [3]. Зауважимо, що високий попит на лущені горіхи, особливо в розвинених країнах світу, пояснюється тим, що вони є готовою сировиною для подальшої переробки. До сімки лідерів закупок лущеного арахісу в 2010 р. увійшли: Нідерланди – 296 тис. т, Індонезія – 135, Мексика – 98, Росія – 92, Канада – 87, Великобританія – 86 та Німеччина – 84 тис. т. Їх частка в імпорتنих поставках становила 57%. Лущений мигдаль найбільше імпортується в Німеччину – 73 тис. т, Іспанію – 60, Китай – 37, США – 35, Італію – 31 тис. т. Загалом це склало 62% світових закупок. Лущений фундук ввозився переважно в Німеччину – 68 тис. т, Італію – 31, Францію – 21, Росію – 11 та Бельгію 10 тис. т (50%), а грецькі горіхи в Росію, Німеччину, Японію, Іспанію, Корею, Францію – 64 тис. т (40%).

Серед країн-експортерів за обсягами реалізації горіхів особливо виділялися Індонезія, Індія, Китай, США, які входять до переліку їх основних світових виробників.

Високий попит на горіхи за кордоном стимулює вітчизняних товаровиробників – господарства населення до розширення обсягів продажу. Так, якщо в 2000 р. ця категорія господарств близько 60% вирощених горіхів використовувала для власного споживання і до 30% для продажу, то вже починаючи з 2008 р. ця частка сягала 40–50%. Збільшення продажів в останні роки пояснюється розвитком мережі закупок цих плодів у населення та пунктів оптового приймання лущених та нелущених горіхів, налагодженням зовнішньоторговельних зв'язків. Адже основна частка горіхів, що виробляється в Україні, експортується – в 2006–2010 рр. 55–95% (37,6–81,9 тис. т), враховуючи лущені з перерахунком на цілі плоди [6].

Впродовж 2007–2011 рр. експортні поставки горіхів з України становили – 18,4–39,8 тис. т, з них 99% – грецькі горіхи [3]. Експорт у 2011 р. розширився порівняно з 2007 р. у 2 рази, як і вартість цієї продукції – до 137 млн дол. Закуплена продукція у населення, як правило, є нестандартною – неоднорідною за розміром, органолептичними показниками, різносортиментною тощо. Через це зовнішній ринок горіхів в Україні розвивається за двома напрямками – цілих плодів та лущених. З огляду на підвищення вимог щодо якості плодів зі вступом України в СОТ, частка лущених грецьких горіхів у експортних поставках суттєво розширилась – впродовж 2009–2011 рр. становила 69–72% (27,5–28,2 тис. т), що на 10–16% більше ніж в 2007–2008 рр. Найвищим попитом у 2011 р. вітчизняні грецькі горіхи користувалися в Росії – 11,3 тис. т, Франції – 1,9, Іраку – 4,1, Ірані – 3,7, Сирії – 3,5, Туреччині – 3,8 та Азербайджані – 2,7 тис. т, що в цілому склало 79% всього експорту, з яких 29% – Росія. Також Україна експортувала 4,1 т кокосових горіхів, бразильських, кеш'ю переважно в країни СНД – Білорусь та Молдову – 2,8 т, що становить 69%, та в країни Європи, здебільшого в Чехію – 0,8 т (25%). У 2011 р. експорт цих горіхів зменшився в 4 рази порівняно з 2007 р. Слід відзначити, що ця група горіхів в Україні не вирощується, тому це є реекспортні поставки.

Експорт горіхів є достатньо прибутковою справою порівняно із плодами зерняткових та кісточкових культур,

де сальдо зовнішньоторговельного балансу вже впродовж двох десятиріч є негативним. Так, імпорتنі поставки зерняткових плодів перевищують експортні в 2–9 разів, а кісточкових в 6–21, тоді як експорт горіхів впродовж 2007–2011 рр. перевищував імпорتنі надходження у 6,9–17,5 тис. т в 1,3–6 разів.

Імпорتنі поставки горіхів в Україні представлені на 10–72% – фісташками, 12–18% – кокосовими горіхами, 13–17% – фундуком, 4–12% – мигдалем та 4–7% – кеш'ю, тобто тим асортиментом, що зовсім чи майже не вирощується вітчизняними товаровиробниками.

Серед основних імпортерів кокосових горіхів та кеш'ю виділяються: з країн Азії Індонезія – 1,1 тис. т та В'єтнам – 0,9 тис. т, що в цілому формують 65% імпорتنих надходжень та з країн Африки Кот-Д'Івуар – 0,3 тис. т (10%), а фісташок, фундука та мигдалю Грузія – 1,1 тис. т, Іран – 1,3, Туреччина – 1,3 та США – 2,0 тис. т, які охопили 98% поставок.

Зауважимо, що митні тарифи на ввіз горіхів після вступу України до СОТ залишилися без змін, оскільки виражалися в адвалерних ставках, і на сьогодні обумовлені нормативно Законом України «Про Митний тариф України» [7]. Так, митний тариф на грецькі та бразильські горіхи становить 10%, на фісташки – 5%, при імпорті фундука та мигдалю діє нульова ставка і лише при перевищенні маси упаковки цих горіхів у 10 кг тариф складає 5%, а для кеш'ю – 20%.

Рівень споживання горіхоплідних впродовж 2007–2011 рр. становив 0,36–1,36 кг на одну особу на рік [6, с. 77]. Раціональна норма споживання горіхів становить 1,5 кг [8, с. 18]. Таким чином, в Україні потреби населення задовольнялися впродовж досліджуваного періоду на 25–90%, а рівень самозабезпечення горіхами становив 75–85%.

На міських ринках України сільськогосподарські підприємства реалізовували горіхи протягом 2011 р. за цінами в межах 22–28 грн /кг [4]. Ціни реалізації в 2011 р. порівняно з 2007 р. зросли в 2 рази. Найвищі ціни спостерігалися в липні-вересні – 26–28 грн/кг, коли на ринку найменші обсяги пропозиції – 90–115 т, а найнижчі – в жовнілютому – 20–22 грн/кг, коли обсяги продажу вищі в 2 рази. Нерівномірне надходження пропозиції горіхів на ринок та коливання цін свідчить про мінливий рівень споживання особливо міським населенням, незважаючи на те, що ці плоди добре зберігаються впродовж року.

Господарства населення реалізують грецькі горіхи на ринку за значно вищими цінами, ніж оптово-закупівельні – в 2–3,5 рази. Наприклад, у 2011 р. у домогосподарствах Полтавської області грецькі горіхи закуплялися – нелущені восени за 8–10 грн/кг, а навесні за 5–6 грн/кг та лущені – 30–35 грн/кг. У 2011 р. нелущені грецькі горіхи реалізовувалися цією категорією господарств на ринку за цінами – 18–20 грн/кг, а лущені – 65–70 грн/кг.

Деякі види імпорتنих горіхів на міських ринках України продавалися в 2–2,5 рази дорожче за ціну, зафіксовану на митниці, через перепродаж посередниками, зокрема, кеш'ю, фісташки.

З України вивозяться нелущені грецькі горіхи за цінами значно вищими ніж оптово-закупівельні в господар-

ствах населення – в 2–3,5 рази (17,50 грн/кг), а ціни на лушени грецькі горіхи практично не різняться – 32,50 грн/кг. Слід відзначити, що по всіх горіхоплідних ціни експорту в 2011 р. зросли в 1,5–2 рази порівняно з 2007 р., а ціни імпорту – в 2,5–3 рази.

На світовому ринку горіхів впродовж 2006–2010 рр. найвища ціна спостерігалася на фісташки. В Греції вона сягала від 7400 дол./т до 11917 дол./т, тоді коли в інших країнах ці плоди коштували майже вдвічі дешевше [3]. Мигдаль найдорожчий у США, Туреччині, Таджикистані, Австралії – 2500–6300 дол./т, а найдешевший в Португалії – 640–850 дол./т. Найвища ціна на кеш'ю спостерігалася в Шрі-Ланці – 740–1360 дол./т. На грецькі горіхи в Кіпрі, Туреччині, Мексиці – 4254–7750 дол./т, а це в 5–7 разів вище, ніж в країнах з низьким потенціалом їх вирощування.

Узагальнюючи дослідження, є можливість встановити вид та будову вітчизняного ринку горіхів. В Україні його можна розмежувати на три окремих – свіжої продукції, первинної та вторинної переробки. Перший та другий більшою мірою відносяться до вільного, оскільки пропозицію нелущених та лущених горіхів переважно формують господарства населення, а останній до олігополістичного через малорозвиненість переробної галузі. Ринок горіхів (окрім вторинної переробки) єдиний з поміж ринків інших видів вітчизняних плодів, який практично повністю формується на засадах вільної конкуренції та ціноутворення. Він є біполяризованим через порівняно незначну чисельність посередників та велику кількість товаровиробників, жоден з яких за обсягів вирощування неспроможний впливати на формування рівня цін.

Висновок. Успішний динамічний розвиток виробництва горіхоплідних в господарствах населення є чинником розвитку галузі в Україні, джерелом підвищення доходів, стимулом до розвитку промислового горіхівництва. Однак проблемними залишаються питання удосконалення торговельної структури, зокрема, ефективних каналів збуту безпосередньо товаровиробниками, ціноутворення через перепродаж горіхів посередниками та споживання через низький платоспроможний попит населення.

На сьогодні особливо важливим є державне законодавче врегулювання та підтримка напряму горіхівництва, зокрема, це стосується питань страхування та кредитування при створенні розсадників, закладання та догляду за насадженнями сільськогосподарськими підприємствами, а також митної політики – диференціації ввізної ставки відносно посезонності надходження пропозиції горіхів на ринок, формування виробничих кооперативів членами, які мають земельні паї з ціллю вирішення проблем довгострокової оренди та розширення мережі пунктів приймання плодів у селах, налагодження їх переробки, фасування, пакування та формування великих товарних партій відповідно до строків досягання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / [В. М. Алексійчук, В. Я. Амбросов, І. Ф. Баланюк та ін.]; під ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
2. Сатіна Г. М. Методичні підходи дослідження місткості вітчизняного ринку грецьких горіхів / Г. М. Сатіна // Агроінком. – 2005. – №1–2. – С. 81–84.
3. FAOSTAT – FAO Statistics Division 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faostat.fao.org/>
4. Статистичний щорічник України за 2011 рік / [уклад. О. Г. Осауленко; відп. за вип. В. А. Головка]. – К.: Консультант, 2011. – 653 с.
5. Базилевська В. М. Перелік садивного матеріалу плодкових, ягідних, горіхоплідних, малопоширених культур, винограду та хмелю, вирощеного в Україні в 2011 р. / В. М. Базилевська, Ю. Ю. Телепенько. – К.: УДПАІ, 2012. – 45 с.
6. Сатіна Г. М. Наукові основи та складові галузевої програми розвитку горіхівництва в Україні / [Г. М. Сатіна, Ф. Г. Олещенко, Н. М. Кошлакова та ін.]. – К.: Логос, 2011. – 100 с.
7. Закон України «Про Митний тариф України» від 05.04.2001 р. № 2371-III [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/>
8. Чухно Д. Ф. Проблемы развития садоводства Украинской ССР / Д. Ф. Чухно. – К.: СОПС, 1971. – 61 с.